

Cuprins

Introducere	9
Genul: categorie organizatoare fundamentală a vieții sociale.....	27
„Noapte pentru ziua lui”	73
Obiectualizare și înfrumusețare	125
În loc de concluzii. Reconstrucția universului social – o viziune utopică?	181
Bibliografie.....	189
Index	199
Abstract.....	205

Introducere

Intenția principală a acestei cărți este aceea de a argumenta că genul trebuie înțeles ca fiind construit social și de a respinge ideea conform căreia inegalitățile și restricțiile impuse femeilor pot fi justificate prin diferențele biologice existente între bărbați și femei. Ceea ce ține de natură este relativ inalterabil. Dar a accepta că diferențele naturale dintre femei și bărbați justifică statutul inegal al acestora în societate și în sfera privată este impardonabil. Deși sunt conștientă de faptul că un astfel de demers nu este nici pe departe nou în filosofia politică a ultimelor decenii, îmi asum riscul repetiției în speranța că încă o carte în care se argumentează că genul este construit social și în care se analizează cum anume se petrece această construcție, precum și care sunt efectele ei, va contribui la o mai bună înțelegere a universului nostru social, a modului în care este organizat și va contribui, de asemenea, într-o anumită măsură, la schimbarea rolurilor tradiționale de gen. Sunt, în același timp, conștientă că recunoașterea faptului că rolurile de gen tradiționale sunt construite social în dezavantajul femeilor conduce la o atitudine radicală. Îmi asum și riscul radicalismului pentru că îi recunosc meritele: atitudinea radicală ne permite să vedem diferitele

tipuri de nedreptăți cauzate de construcția socială, acolo unde ele apar, și ne ajută să le contestăm și să luptăm împotriva lor. Voi argumenta în această carte cum construcția socială contribuie într-o măsură covârșitoare la stabilirea rolurilor de gen, determinând nedreptăți ce sunt încastrate profund în structura societății umane; consider că avem nevoie să fim radicalizați, să recunoaștem și să contestăm nedreptățile de care încă nu suntem conștienți, pe care le ignorăm sau pe care le acceptăm ca fiind justificate de diferențele biologice dintre femei și bărbați.

Până la începutul secolului al XX-lea, în domeniul filosofiei politice, majoritatea teoreticienilor păreau convinși că există o fundamentare naturală pentru îngrădirea femeii în spațiul familial sau pentru subordonarea legală și cutumiară a femeilor față de soții lor. În opinia aproape unanimă a acestora, femeile nu se puteau bucura de drepturi civile sau politice, în virtutea justificării conform căreia natura lor le face nepotrivite pentru activități economice și politice, desfășurate în spațiul public. Filosofii politici contemporani au abandonat, treptat, această viziune ce se baza pe inferioritatea „naturală” a femeilor. De asemenea, toate statele democratice au adoptat o serie de acte legislative împotriva discriminării de gen pentru ca femeile să se poată bucura de acces liber și egal la educație, locuri de muncă, funcții de reprezentare în domeniul politic etc. Cu toate acestea, în ciuda progresului considerabil realizat în puțin mai mult de un secol privitor la condiția femeilor și în ciuda acceptării cvasi-generale a faptului că genul nu este determinat exclusiv de natură, ci este construit social, relativ puține progrese s-au realizat în termeni de schimbare a rolurilor de gen și a proceselor și practi-

cilor sociale prin care acestea sunt definite și construite¹. Drept urmare, încă ne confruntăm cu persistenta diferență de gen în salarizare, cu feminizarea sărăciei, cu sub-reprezentarea femeilor în poziții de autoritate și decizie, cu „dubla zi de muncă a femeii” și cu imposibilitatea acesteia de a reconcilia munca și viața de familie, cu nerecunoașterea și, prin urmare, cu neremunerarea activităților casnice. Aceste aspecte sunt, în opinia mea, trăsături pe cât de inacceptabile, pe atât de indubitabile ale societății noastre evolute, în care suntem martorii (de cele mai multe ori tăcuți) ai inegalității de gen a cărei arie de cuprindere se întinde de la manifestări extreme (cum este cazul violenței de gen) la manifestări subtile (cum este dorința femeilor de a fi feminine și atractive, cu efecte uneori devastatoare asupra integrității lor fizice și psihice). Se pare că, în ciuda enormelor eforturi și în ciuda imensei literaturi existente în domeniul egalității de gen, trebuie să ne întoarcem, de fiecare dată, la întrebările fundamentale.

Ce anume explică această inegalitate atât de răspândită și de persistentă? Principalul argument al acestei cărți este acela că persistența inegalității de gen se datorează faptului că genul acționează într-un dublu sens: în calitate de cadru primar pentru relațiile sociale dar și în calitate de identitate de fond căreia este foarte dificil (aproape imposibil, se pare) să ne sustragem. Toate opiniile filosofice discutate în această carte vin să întărească acest argument prin sublinierea modali-

¹ O prezentare a factorilor determinanți ce explică distanța dintre teorie și practică în domeniul egalității de gen am oferit-o în Cătălina-Daniela Răducu, „Factori determinanți pentru distanța dintre teorie și practică în domeniul egalității de gen”, *Sfera Politicii*, XVIII, 12, 154 (2010), 73-78.

tăților în care construcția socială a dezavantajat istoric femeile, în raport cu bărbații. De asemenea, toate aceste pledoarii converg spre recunoașterea necesității remedierii acestei nedreptăți. Fiecare pledoarie, în parte, a propus și determinat schimbări fundamentale în modul în care percepem relațiile de gen și în modul în care interacționăm în universul social. Cu toate acestea, prin rolul organizator și coordonator pe care îl are în acest univers social, genul pare că se reconstruiește în mod constant ca un sistem distinct și persistent al inegalității, un sistem de practici sociale ce constituie indivizii ca aparținând unor categorii diferite în mod semnificativ și care instituie relații inegale între ei, pe baza acestor diferențe.

Acest sistem de practici sociale acționează pe trei niveluri²: la nivel macro determină aranjamentele socio-economice și credințele culturale; la nivel interpersonal determină comportamentul în relație cu ceilalți; la nivel individual, acesta determină identitatea membrilor universului social. Cercetările recente din psihologia socială subliniază natura psihosocială a genului, insistând asupra importanței nivelului interpersonal, acela pe care se derulează procese prin care oamenii dezvoltă pattern-uri sau structuri pe care le utilizează pentru a-și organiza și reglementa comportamentul față de ceilalți în toate contextele sociale și instituționale. Rolul organizator pe care îl are în cadrul relațiilor sociale „furnizează mijloacele principale prin care genul se întinde dincolo de interesul individual

² Conform Cecilia L. Ridgeway, „Gender as a Group Process: Implications for the Persistence of Inequality,” în *Social Psychology of Gender. Advances in Group Processes*, vol. 24, ed. Shelley J. Correll, Sarah Thébaud și Stephen Benard (Elsevier Ltd., 2007), 312.

pentru a deveni un sistem multistratificat de practici sociale ce infuzează toate tipurile de instituții sociale”³, ale cărui efecte asupra relațiilor sociale joacă un rol determinant în menținerea și reproducerea inegalității din lumea actuală.

La nivelul relațiilor interpersonale, coordonarea presupune dezvoltarea unor sisteme de clasificare a indivizilor în baza unor standarde culturale reciproce de recunoaștere a diferențelor: pentru a gestiona relațiile sociale în timp real, unele dintre aceste categorii trebuie să fie atât de simplificate încât să poată fi aplicate oricui, în primă instanță, ca mecanisme de clasificare sau de încadrare într-o anumită categorie și care să facă posibilă identificarea indivizilor. Aceste sisteme de categorii culturale primare, după cum sugerează studiile din științele cogniției sociale⁴, sunt foarte puține la număr și încapsulează exact acele informații pe care un anumit individ trebuie să le cunoască pentru a putea iniția relații cu ceilalți indivizi. Genul (alături, de exemplu, de vârstă sau de rasă) este unul dintre aceste sisteme; el este asociat cu o distribuție bi-modală a trăsăturilor fizice care susțin un sistem simplu, dihotomic, de clasificare ce poate fi aplicat aproape fiecărui individ din societate: categorizăm, în mod inconștient și automat, din punct de vedere al genului, orice persoană cu care interacționăm. Ca efect al aplicării acestei clasificări, indivizii ajung să-și coordoneze în mod constant comportamentul în majoritatea contextelor ce presupun interacțiune socială.

³ Ibid.

⁴ Conform Ibid., 315.

Se poate argumenta că acest proces de categorizare, fiind spontan și inconștient, poate fi facilitat de anumite trăsături înnăscute, biologice, având în vedere relevanța sa pentru reproducere. Este admisibilă ideea că acest tip de categorizare poate fi un proces pe care suntem proiectați, din punct de biologic, să-l învățăm, având în vedere relevanța sa în reproducerea speciei; cu toate acestea, organizarea relațiilor interpersonale presupune o utilizare culturală mult mai extinsă a acestui tip de categorizare decât ar solicita-o reproducerea biologică: „tendința culturală de a utiliza distincția bazată pe sex drept instrument convenabil pentru soluționarea problemei coordonării relațiilor sociale este un mijloc important prin care sexul fizic este transformat în gen social”⁵. Acest tip de categorizare este construit social și acționează dincolo de relațiile reproductive, acesta reprezintă un cadru primar, inițial, care încastrează genul în toate instituțiile sociale, acesta devenind, astfel, un sistem distinct de diferențiere și inegalitate în societate: „inegalitatea de gen – deprecierea ‘femeilor’ și dominația socială a ‘bărbaților’ – are funcții sociale și o istorie socială. Ea nu este rezultatul sexului, al procreării, al fiziologiei, al anatomiei, al hormonilor sau al predispozițiilor genetice. Aceasta este produsă și menținută de procese sociale identificabile și este încastrată în structura generală socială, precum și în identitatea individuală, în mod deliberat și intenționat”⁶.

⁵ Ibid., 317.

⁶ Judith Lorber, „Night to His Day’: The Social Construction of Gender”, în *Race, Class, and Gender in the United States: An Integrated Study*, ed. Paula S. Rothenberg, 6th ed. (Worth Publishers, 2004), 62.

Această divizare inițială a indivizilor în două grupuri diferențiate conduce la organizarea celor mai importante aspecte ale societății în acord cu această dualitate, genul devenind o instituție care organizează viața socială: societatea umană depinde de o diviziune a muncii predictibilă, de o alocare anume a resurselor, de o responsabilitate desemnată față de copii și de cei care nu se pot îngriji singuri, de valori comune și de transmiterea sistematică a acestora către noii săi membri, de o conducere legitimă etc. O modalitate de a prescrie indivizilor diferitele sarcini în societate este cea bazată pe talente, motivații și competență – pe realizările lor demonstrate. Cealaltă modalitate este bazată pe gen, vârstă, rasă, etnie – pe apartenența desemnată la o anumită categorie de persoane. Societățile utilizează una sau alta dintre aceste modalități de repartizare a responsabilităților în diferite grade, însă fiecare societate utilizează, în mod constant, genul și vârsta drept categorii organizatoare: fiecare societate clasifică indivizii drept „fete și băieți” atunci când sunt copii și drept „femei și bărbați adulți”, atribuindu-le roluri și responsabilități diferite. Mai departe, acest proces de divizare (împreună cu efectele sale) este legitimat de religie, sistemul de drept, știință și de întregul set de valori al societății⁷.

În calitate de cadru primar, genul nu doar organizează viața socială în conformitate cu diviziunea pe care o operează între indivizi, ci o și stratifică, devenind un sistem de putere prin efectele pe care le are asupra societății. El este construit și menținut atât de către cei ce domină cât și de cei ce sunt dominați deoarece ambele categorii internalizează valorile sale în procesul

⁷ Conform Ibid., 55-56.